

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

FELELŐS SZERKESZTŐK ÉS KIADÓ TULAJDONOSOK:

GOVRIK GERGELY ÉS SZONGOTT KRISTÓF.

Első évfolyam.

DAVID MIHÁLY JÁNOS
KEZDŐVÁSÁRHÉLY.

SZAMOSÚJVÁRTT,

TODORÁN ENDRE »AURORA« KÖNYVNYOMDÁJA

1887.

TARTALOM.

I. Főczikkek.

		Lap.
<i>Ávedik Lukács,</i>	Az örmények élet-viszonyai a külön- féle országokban, különös tekintettel hazánkra	76, 109
" "	A keleti akadémia ügyében	145
" "	Tükördarabok a honi örmények viszonyairól és jelleméről	268
" "	Elismerést jeleseinknek	331
" "	Egy ünnepelt örmény színművész.	407
<i>Bárány Lukács,</i>	Az utolsó örmény király siremléke Saint-Denisben	46
<i>Cselingerián Jakab,</i>	Szent Szárkisz, a leányok őrangyala Örményországban	312
" "	Az örmény, mint közlekedési nyelv	344
<i>Csiky Lukács,</i>	Krimiai élmények	180
<i>Duha Dávid,</i>	Az örmény istenitisztelet szép jellegei Örmény collegium Rómában	91 247
<i>Esztegár Gergely,</i>	A bécsi mechitharisták örömmünnepe	156
<i>Esztegár László,</i>	Ábovián	283, 358
<i>Fáraó Simon,</i>	Az örmény betűk feltalálása	17
" "	Szemelvény Örményország történetéből	171, 220
" "	A Megváltó kegyképe Genuában	346, 387
<i>Gábrus Zackariás,</i>	Isten áld meg a magyart. — Kölcsény hymnusa örményül	170
<i>Dr. Gopcsa László,</i>	Az örmények Európában és különösen Austria-Magyarországon	86, 153
" "	Örmény közmondások	249, 279, 352
" "	Jakabb Bogdán	405
<i>Govrik Gergely,</i>	Chorenei Mózes	20, 50
" "	Az örmény nemzet ősi vallása	40, 119, 273
" "	Ázárián István, örm. kath. patriarcha Bécsben	132
" "	Zarándoklás Sebuhegyére	244
" "	Egyházi régiségeink	349, 393
<i>Harmath Lujza,</i>	Az örmény nők helyzete Keleten	324
<i>Dr. Hanusz János,</i>	Értesítés a lengyel-örményekről	44
<i>Höke Lajos,</i>	Nyílt levél az »Armenia« tisztelt szerkesztőségéhez	82

	Lap.
<i>Höke Lajos,</i> Újabb nyílt levél az »Armenia« tisztelt szerkesztőségéhez	114
<i>Márkovich Jakab,</i> Hájk	65
„ „ Hájk-házi törzsfőnökök: Árménák, Ármáis, Kégám, Hármá	102
„ „ Áram	138
„ „ Ará	163
„ „ Kárdosz	198
„ „ Zármájr	228
„ „ Bérds, Bárujr	363
„ „ Hérácsheá	306
„ „ Tigrán	333, 379
<i>Dr. Mártonfi Lajos,</i> A tífiszi s általában a keleti örményekről	369
<i>Moldován Gergely,</i> Az örmények Moldovában	204, 238
<i>Dr. Molnár Antal,</i> Örmények Buda visszafoglalásánál	3
„ „ A legrégibb örmény főváros	73
„ „ Az örmény egyház énekei	130, 161
„ „ Örmények Erdély kereskedelmében	177
„ „ Az örmény zene	193
„ „ Az örmény irodalom	257, 298, 327, 374
<i>Novák Antal,</i> Ani, az utolsó örmény székváros romjai	147
„ „ Örmény tizes számrendszer	402
<i>Dr. Pátrubány L.,</i> Az erdélyi örmény családnevek kultur-történeti szempontból	9
„ „ Az örmények Moldovában a XVI században	209
<i>Dr. Simay János,</i> Az utolsó örmény király	15
„ „ Ezer közül egy (Házáren megé. Költm.)	33
„ „ Magyar királyfi és örmény királyleány	97
„ „ Kikeletkor. — Mégêrdics Besigtháslián költeménye	129
„ „ Örmény lányka. — Raphael Pátkánian költeménye	179
„ „ Az örmény színházakról	218, 261, 315
„ „ Besigtháslián, a költő	235
„ „ Araxes könyei (költemény)	321
„ „ Besigthásleán dalaiból	392
„ „ Álisán Leont, a zárda költője	399
„ „ Egy ünnepelt örmény színművész	406
<i>Szongott Kristóf,</i> Az »Armenia«, a magyar örmények és az »Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület«	11
„ „ Hol laknak a leggazdagabb örmények?	24
„ „ Az V. századbeli négy örmény történelem megírásának ideje	47

	Lap.
<i>Szongott Kristóf.</i> Hanusz lengyel armenista és a galici iai örmények tájnyelve	116
" " Szellemi művelődés az örményeknél	183, 396
" " Örményország és az örmények	216
" " Melkhon chán	260
" " Éhség Ciliciában	281
" " Gábrus emlékezete	289
" " Hanusz János dr.	319
" " Eliszeév és az örmények	341
" " Örmény szenthelyek Jeruzsálemben	355
" " Ájvázovszky jubileuma	378
" " Felolvasás Örményországról	434
<i>Trefort Ágoston,</i> A mechtaristáknál	225
<i>Dr. Turcsáné Placsintár Gizela,</i> A csodafülemile	301
*) Az örmény hirlapirodalom	35
*) Szent Lázár szigetén	99
O) Örmény hámálok	242
Magyar-örmény ismerkedés	360

II. Kisebb közlemények

A Décsy-féle expeditio	364
A földrengések Örményországban	125
A katolicizmus terjedése az örmények között	409
A keleti katolikusok segélyezése	365
A kisázsiai inségek	251
A költő és a kérelmes nő	408
A magyarhoni örmény gyarmatok	92
A moldovai határsértés színhelye	409
A magyar új képviselőház	363
A párisi örmény egyletből	26
A velencei örmény kath. szerzetesek	30
Az orientálisták bécsi kongresszusa	124
Az örmény föld termékei	187
Az örmények ó-kori életmódjáról	30
Ábgár, az első keresztény király	55
Báthory-ünnepély Szamosújvárt	27
Bodenstedt az örményekről	363
Egyiptom miniszterelnöke	364
Egy új örmény folyóirat	123
Elemi csapások	286
Építészeti emlékek a középkorban	28
Érdekes hymen-hír	222
Hazánk a keleti kereskedelembe	363
Hágop pasa	56
Helyreigazítás	126

VI

	Lap.
Höke Lajos egy ritka éremről	187
Hunfalvi Pál	94
Keleti népregék	363
Keleti szemle	410
»Keletre magyar«	223
Két magyar-örmény hadvezér	159
Két örmény származású jelentékeny pap	223
Költői irodalmunk	54
Könyvészet	410
Könyvnyomtatás az örményeknél	28
Kövér (Acontius) István	93
Magyar armenista	94
Magyar-örmény nyelvtan	125
Magyar utazók az Araráton	251
Mythologia	29
Német armenista	364
Ő Felsége erdélyi útja	362
Örmény betűk	95
Örmény bibornok	124
Örmény kath. hitküldérek	126
Örmény közmondás	94
Örmény közmondások	187
Örmény nemesi felkelők	160
Örményország a rómaiak korában	93
Összehasonlító nyelvészet	286
Statistika	29
Teleki Sándor gróf	159
Török állapotok	287

III Örmény lapok szemléje.

A nagynevű örmény költő (Kámár Kháthibá)	160
Az egyesült örmény társaság	160
„Armenia“ (marseille-i)	60
Ásztrákáni örmények	288
Ázárián patriarcha	95
Cchémësgján György	251
Dádián Árákhel	60
Egy örmény tanácsa	188
Igaz mondatok	96
Irodalom	57
Iskola	32
Kiepert az örmények között	30
Lezu	60
Melchon chán	96
Melikoff Lorisz	32

	Lap.
Meszrob-féle iskola	61
Mikor boldog az ország?	126
Mit jelent a Dádián családnév?	60
Művészet	32
Nubár pasa	288
Örmény bazár Londonban	288
Örmény királyok képei	96
Örmény lapok Konstantinápolyban	224
Örmény mesék	126
Örmény ünnepély Ámerikában	59
Smyrna	224
Smyrnai aga	160
Szárkiszéán Gergely	251
Thumáneán Simon	59
Vallás-szabadság Törökországban	188
Ván városa	288
Zarándoklás Leo király sírjához	287
Zene	32

IV. Hazai lapok nyilatkozata.

Nyilatkozatok	62, 189
-------------------------	---------

V. Történeti okirattár.

Adatok az Apaffi-ak korához	128
A szamosújvári communitás kérelme	252

VI. Mi újság az örmény világban?

A György-féle örmény akademia	368
A magyar nemzet csalóánya	365
A marseille-i kereskedelmi felsőbb iskola	320
Az »örmény kérdés« Törökországban	412
Ájvázovszky, a festő művész	319
Egy művésznő körútja	411
Erzerum erősítése	410
Félszázados emlékünnap	410
Hajózás a váni tón	368
Hódolatok a pápa jubileumára	319
Irodalmi hagyaték	411
Két kitüntetett örmény érsek	367
Krikor Cháláthián tanár	412
Krikor Odián	367
Konstantinápolyi színházak	411
Kurd rablók Török-Armeniában	411

	Lap-
Miként gyakorolja az örmény a hazafiságot?	366
Örmény Kroesus	412
Örmény tanár a párisi egyetemen	411
Rablóvilág Kurdistanban	320
Raphael Bádgánján költő ünnepeltetése	366
Tigris és Euphrat	411
Török operettek	412
Tűzvész Skutariban	320
Új könyvkiadó vállalat	367
Új örmény pap	320
Zeithun pusztulása	367

Az „Armenia“ dolgozótársai.

1887.

Ávedik Lukács (Erzsébetváros.)
Bárány Lukács (Szamosujvár.)
Cselingárián Jakab (Budapest.)
Csiky Lukács (Simferopol.)
Duha Dávid (Újvidék.)
Esztegar Gergely (Szamosujvár.)
Esztegar László (Szamosujvár.)
Fáraó Simon (Szépvíz.)
Dr. Gopcsa László (Szamosujvár.)
Govrik Gergely (Szamosujvár.)
Harmath Lujza. (Moson, u. p. Nyárad-Szereda.)
Dr. Hanusz János (Bécs).
Hőke Lajos (Kaposvár.)
Márkovich Jakab (Erzsébetváros.)
Dr. Mártonfi Lajos (Szamosujvár.)
Moldován Gergely (Kolozsvar.)
Dr. Molnár Antal (Budapest.)
Novák Antal (Szamosujvár.)
Dr. Pátrubány Lukács (Budapest.)
Dr. Simay János (Budapest.)
Szongott Kristóf (Szamosujvár.)
Dr. Turcsáné Placsintár Gizela (Kolozsvar.)

Az örmény nép egyike az ó-kor legrégibb kultur népeinek.

Érdemei a keleti keresztény társadalom középkori civilisatioja körül általánosan el vannak ismervé.

Európai hírű idegen tudósok, kik közelebbről foglalkoztak az örmény szellem multjának tanulmányozásával, annak történetét és termékeit ismerik, jelenkori művelődési mozgalmait figyelemmel kísérik, — kénytelenek igaznak ismerni azt: hogy az örmény irodalomnak nemcsak fényes multja és virágzó jelene van, de reményteljes jövője is.

Ma, midőn a régi örmény kultúra nagybecsű maradványainak felkutatása és tudományos értékesítése nemcsak Keleten, az örmények eredeti őshazájában és nem csupán e tehetséges nép fiainak, de azonkívül Nyugat ama számos tudósainak is, kik az orientalis tanulmányok terén mint armenisták ismeretesek, egyik legfontosabb és máris bő eredményt elért törekvését képezi. — alig látszik szükségesnek hosszasan indokolni egy irodalmi vállalat becsét és hasznosságát, mely a magyar olvasó közönség előtt az örmény kultúra vívmányait lehetőleg minden ágában bemutatni czélul tűzi s mely mintegy összekötő kapcsot képezvén a magyar és örmény irodalom között, méltán hézagpótló vállalatul jelenkezik.

Legkevésbbé szükséges ezt indokolni épen hazánkban. Magyarországon, hol az örmény nyelvészeti, irodalmi, történeti, régészeti és földrajzi ismereteknek úgy szakszerű, mint népies feldolgozása eddigelé feltűnően elhanyagoltatott s Horváth István kora óta. — ki magyar-örmény honfitársait az örmény klasszikus íróknak magyarra fordítására egyenesen felhíta, — néhány dicséretes kivétel leszámításával, még a szakférfiak között is, — alig mutat előhaladást.

Armenia című magyar-örmény tudományos havi szemlénk egyelőre havonkénti egy ívnyi (16 oldal) terjede

em mel, színes borítékkal, minden hó elsején fog megjelenni, — s a politikai közlemények kizárásával az örmény tudományosság minden ágának magyar nyelven, részint szakszerű, részint népies ismertetését tűzte feladatául.

Közleni fogunk nevezetesen közérdekű czikkeket az örmény föld- és népének valamint a hazai örményeknek régi és újabbkori állapotáról; szemlénk hozni fogja az örmény klasszikus írók magyar fordítását; lesznek régészeti, irodalom- és költészettörténeti, nyelvtudományi, könyvészeti, egyháztörténeti, néprajzi, genealogiai és e szakba vágó egyéb közleményeink; szóval lehetőleg felkarolni igyekszünk az anyagot, mely ezen irányban rendelkezésünkre áll.

Többet ígérni ez úttal szándékosan tartozkodunk.

Ezek után van szerencsénk az **Armenia** munkatársaiul a következőket, kik közreműködésüket már eddig megígérték, felsorolni: **Pátkánián J.** egyetemi tanár (Szent-Pétervár); **Emin Megerdics**, a Lázárew-féle akadémia tanára (Moszkva); **Dr. Molnár Antal**, országgyűlési képviselő (Budapest); **Bárány Lukács**, örmény kath. plebános (Szamosújvár); **Ávedik Lukács**, örmény kath. plebános (Erzsébetváros); **Dr. Dervischján Szeráphin**, az „Armeniaca“ írója (Konstantinápoly); **Dr. Pátrubány Lukács**, fővárosi tanár (Budapest); **Dr. Simay János**, igazságügy miniszteri hivatalnok (Budapest); **Dr. Mártonfi Lajos**, gymn. tanár (Szamosújvár); **Fáraó Simon**, örmény kath. plebános (Csik-Szépviz); **Duha Dávid**, mechtárista atya (Ujvidék); **Novák Gerő** gymn. tanár (Szamosújvár.); **Görög Joákim**, örm. kath. plebános (Gyergyó-Szent-Miklós); **Gojláv Ávedik**, (Bécs); **Dr. Gopcsa László** (Szamosújvár); **Hámbár Henrik Jenő**, (Smyrna); **Cshámán Hámázászb**, apostoli misszionárius (Trebisond).

A külföldi írók dolgozatai is mind magyar nyelven fognak megjelenni.

A folyóirat előfizetési ára egész évre 4 frt. félévre 2 frt., mely összeg a szerkesztőség nevére czímezve legcélyszerűbben postautalvánnyal küldendő be.

Szamosújvárt Január 1. 1887.

Az **ARMENIA** szerkesztősége:

GOVRIK J. GERGELY SZONGOTT KRISTÓF

mechtárista atya.

gymn. tanár.

Örmények Buda visszafoglalásánál.

Irta dr. MOLNÁR ANTAL.

A tizenhetedik század egyik legnagyobb jelentőségű hadi eseményének, Buda visszafoglalásának kétszáz éves emlékezetére rendezett történeti kiállításnak diszes helyén a törökök elleni hadjárat mozzanatait feltűntető pompás gobelinek alatt, melyeket a királyi kincstár engedett át a kiállítás számára, örmény nyelven írott hat levél vonta magára a látogató figyelmét. Elmosodott, részben alig olvasható volt rajtuk az írás, itt-ott ki volt égve egyik-másik darabja a leveleknek, mintegy jelezve, hogy öldöklő ostromnak tűzből vittek hirt, hogy romboló pusztításnak közepette keltek útra, szolgálatot tenni a kereszténység szent ügyének.

Ezeket a leveleket a törökök által szivós kitartással védelmezett Buda-várból egy igénytelen örmény iparos, Gábor életének kockáztatásával küldte Bécsbe, Diodato János örmény ékszerészhez, ki a levelek tartalmát a hadi tanács elnökének, Badeni Hermann örgrófnak tudomására juttatta. *)

A török uralom alatt élő örmények ez időtájt fő közvetítői voltak a Kelet és az európai Nyugat közti kereskedésnek Magyarországon keresztül. Csakhogy ez a kereskedelem nem volt egyéb a legnagyobb kockázattal járó szerencsejátéknál. A szünetet alig ismerő hadjáratok, s béke idején is a török pasák önkénye, állandó veszélyt képeztek a kereskedők feje fölött, s akárhányszor megtörtént, hogy gazdag nyereséggel adtak ugyan túl árucikkeiken, de másnap már egész vagyonukból kifosztották szegényeket. Ez volt oka annak, hogy mindenik, valamely kézi mesterséget is megtanult, hogy legyen miből megélnie arra az esetre, ha elveszítvén a vagyonát, nem folytathat többé kereskedést. Diodato János Bécsben a kereskedelem mellett ötvösséget űzött. Gábor pedig mint kereskedő és kölcsönöskkel foglalkozó üzletember elveszítvén minden pénzét, kénytelen volt a szabó mesterségre adni magát és kaftánokat készített Buda védelmezőinek.

*) A levelek egyikére rá is van jegyezve: A Sua A. S. Hermann di Baden, Al. Johann Diodato Armeno.

A bécsi hadi tanács elnöke jóval az ostrom kezdete előtt tudósításokat vett tőle Diodato útján a törökök hangulatáról és hadi erejéről.*) Már 1685 tavaszán megírta Gábor mester, hogy a törököket utóbbi vereségeik egészen kimerítették, hogy minden áron békét kívánnak s hogy elérkezett a kedvező alkalom, a félhold hatalmának megtörésére. Nem csekély fontosságot tulajdoníthattak közlésének, erre vall legalább az a körülmény, hogy a levél olasz fordítása oda van csatolva a Velenczének bécsi követe által kormánya részére küldött tudósításokhoz is. (Dispacci di Germania.) Bezzeg meglapúltak a törökök Érsekújvárnak eleste óta! írja levelében Gábor szabó. Úgy beszél velem a pasa (Abdurrahman budai parancsnok), mintha testvére volnék, s kér, hogy irjak Sáhinn doktornak Bécsbe**) a békét kéz alatt is előmozdítandó. Nagyon sokat remélnek e levelek irásától Abdurrahmanék, pedig tán nem fog semmit sem használni. Ne is használjon; mert a török oly gyöngye most, a milyen még soha nem volt, s ezer esztendőben egyszer ha jó ily kedvező alkalom az ozman hatalomnak legyőzésére.

Közvetlenül az ostrom előtti napokban, 1686 elején másik levelet küldött Gábor Bécsbe, a melyben elmondja, hogy Buda és Pest egész török őrsége s benn lakó vidékiek is mindössze nincsenek többen 12.000-nél.***) Jun. 13-án kelt jelentésében pedig hozzáteszi, hogy kevéssel az ostrom kezdete előtt Jenőből 600 válogatott spahi érkezett Budára. Jun. 28-án pedig örmény küldöncze, Gergely szóbelileg terjeszti elő, hogy Abdurrahman a vár egyik fontos pontjának, a régi királyi palotának védelmét helyettesére, Ibrahim pasára bízta, s hogy a várban mintegy 100—120 főnyi magyar rabszolga is van.****)

*) Diodatonak 1686 vége táján Lipót királyhoz intézett beadványa. (Bécsi állami levéltár, Turcica). Lásd Károlyi Árpád: Buda és Pest visszavétele 1686-ban, 199. l.

**) Sáhinn tekintélyes bécsi örmény orvos volt. ismerőse úgy a budai pasának, mint a hadi tanács elnökének, aki ügynökéül használta őt. L. Károlyi id. m. 5 l.

***) A velencei követ Dispaccijai közt megtaláljuk e levél tartalmát is: Tanti di presidiari, come gente del paese e con quelli di Peste, tutti arrivano a m/12.

****) Melléklet a velencei követ Dispaccijaihoz.

Az ostrom első időszakában megbecsülhetlen tájékozást nyújtottak a hadi tanácsnak s általa az ostromló keresztény seregnek Gábor mester főnnebb említettük levelei. *) Leírja bennök a törökök siralmas helyzetét, védelmi előkészületeiket, az ostrom művek ellensúlyozására tett előkészületeiket s tanácsokat ad az ostrom sikeres vezetése érdekében. Három a levelek közül 1686 jun. 18-án kelt (ki van téve rajtuk az örmény időszámítás is, 1135 év **), a többin nem találkozunk a keletnek megjelölésével (egyik éppen az ennek szánt helyen van kiégyve), de kétségtelennek látszik, hogy junius második felében írta azokat is Gábor. Nem tudhatván, vajon melyik jut elrendeltetése helyére, újra meg újra ismételnie kellett tudósításaiban egyes részleteket. De ezen ismétlések dacára megérdemli ez a hat levél, hogy a mi belőlük fennmaradt, magyar fordításban helyet találjon folyóiratunk hasábjain.

Jun. 18-án, „pénteken“ ezt a három levelet indította útnak Gábor:

I. „Tudtára adom, hogy mindenek előtt a folyót kell hatalmukba keríteniök. Mihelyt birtokukba vették, a vár is övék lesz. A folyóhoz vezető úton három akna van, a Toprak-tabiaszinál (Földsáncz) szintén három, a Karakas-kuleszinál (Fekete-szemöldök torony), valamint a Frenki-kuleszinál (Európai torony) egy-egy. Robbantsák fel a Toprak-kuleszit (Földtorony), mely a Becs-kapuszi (bécsi kapú) sarkánál áll, s akkor beveendik a várat. Ha a löpor-torony dolgában kérdez ön: a kutya nem akarja felrobbantani, mondván, hogy ő nem kapott levelet. A mi engem illet, több ízben tudósítottam már önt, hogy egy levelet juttasson hozzám, hogy rábeszélhessem ezt a kutyát. Mit tehetek róla? Ez az ön hibája. Jövőben tegyenek, a mit akarnak, csak kerítsék hatalmukba a folyót. A vár romlása a víznek elvételétől függ.“

II. „Eleve tudtára adom, hogy minden áron hatalmukba kell keríteni a vizet. Azonban a vízhez vezető úton három akna van, a Toprak-tabiaszi erőd alatt szintén három kész,

*) A bécsi állami levéltár (Turcica) engedte azokat át a történeti kiállításra.

**) Az örmény időszámítás (aera Armenorum), mely II. Mózes katholicostól (patriarcha) ered, 551. évben, Kr. u. kezdődik, a jelen század elejéig általános használatban volt; az óta a keresztény időszámítással együtt fordul elő.

a Karakas-kuleszinál pedig, valamint a Frenki-kuleszinál is egy. Ha a lőporraktár felgyújtását illetőleg kérdez ön, ime azon bizonyos egyén válasza: Már mondtam neked, hogy onnan felülről levelet várok; majd meglátjuk, micsoda jutalmat fognak felajánlani! Én azt mondtam neki, magamra vállalom a felelősséget, hogy ezer darab aranyat fog kapni, mire ő azt válaszolta, hogy azt nem hiszi el addig, míg onnan felülről levelet nem kap. Így áll a dolog; én mitsem tehetek; én tudósítottam önt, s ha ön nem tud oly levelet hozzám juttatni, melylyel tette birhatnám, az ön hibája, s nekem nincs mit szememre vetnem. Ezek itt csak attól félnek, hogy a Bolaki-kapu alá van aknázva, ez haláluk lenne. Már gyakran akartam önnek írni, de ezek a barbakrok nem engednek keresztény ember közelébe jutnom. Azonban kérdezze ki jól Gregort *) a felől, a mit élő szóval reá bízam.“

III. „Tudtára adom, hogy minden lehető el kell követniök, csakhogy a vizet hatalmukba keríthessék. Ha már egyszer hatalmukban van, övék leend a vár is. A Toprak-tabiaszinál három akna van, a Karakas-kuleszinál pedig, valamint a Frenki-kuleszinál is egy-egy. Kövessenek el mindent, hogy a viz uraivá lehessenek s robbantsanak fel egy aknát a Toprak-tabiaszi oldalán. Ez a kutya nem akarja felrobbantani a lőpor-raktárt. mondván, hogy nem kapott onnan felülről levelet. Mit tegyek? Pedig már oly sokszor megírtam, hogy küldjön egy levelet a végből, hogy biztosíthassam őt. Mit kell tennem? „Ön a hibás, mondá most félek.“ Jövőben kövessenek el mindent, hogy hatalmukba keríthessék a vizet. A vár romlása a viz elvételétől függ, s azon aknától, mely az erőd egy részét fel fogja robbantani. melynek utána ostrommal könnyen beveszik. Azon bizonyos egyén azt mondá: „Ha valaki vezéreteknak egy levelét küldte volna el, melyben ezer aranyat ígér a löporos torony felrobbantásáért, most már mindennek vége volna.“ „A légberöpités után, mondja, elszököm önnel; ha azonban nem adják meg a díjt, mily helyzetbe jutok? Kezeikbe esem.“

A negyedik levél. melyen a kelet helye kiégett, következőleg hangzik:

*) Gergely, a már említettük örmény küldöncz.

IV. „Tudtára adom, hogy a vár romlása a víz elvétele-től függ. A víz elvétele után a várat is beveendik. Azon-ban a vízhez vezető úton három akna van, a Khorosz-ka-puszi (Kakas-kapu) irányában. A Toprak-tabiaszínál is három akna van, úgy a Frenki-kuleszínál is egy. Most épen azon vannak, hogy ott, t. i. a Frenki-kuleszínál egy új aknát ás-sanak. A várban kevés az ember, naponta 40—50 vész el. Kövessenek el minden lehető, hogy a víztől megfoszszák őket s robbantsanak fel egy aknát a Toprak-tabiaszi táján, mert akkor az ostrom könnyebb leend. Az emberek félnek itt benn a víz miatt, ostromoljanak a Khorosz-kapuszi táján s induljanak a Tabak-hane (timár-ház) felé, mely a Bole (?) oldalán van. Ha e két oldalról támadnak, hatalmukba ej-tendik a vizet, mert nincs annyi erejük, hogy a várat is, meg a vizet is egyszerre megvédelmezhetnék.“

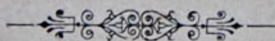
Még inkább megviselte a tűz az utolsó két levelet, me-lyekben pontozással fogjuk jelezni pusztító nyomait.

V. „Tudtára adom, ha kérdez ön a vár állapota felől, hogy alig van benne ember; naponta 40—50 öletik meg A Toprak-tabiaszínál három kész akna van s egy a Karakas-kuleszínál. Van még a Frenki-kuleszínál is egy, de most egy másik két akna a Frenki-kuleszi három akna van a Khorosz-kapuszi táján ez . . . kerítsék hatalmukba a vizet . . . fogják a várat is . . . vagy robbantsák . . . a Toprak-kapuszit . . . mely oldalán a víz, a víz. A lőpor-raktárt illetőleg még egyszer értesítem, hogy ez a kutya levelet várt az őgróftól; már 5—6 levelemmel tudtára adtam önnek, hogy írjon, de ön semmit sem irt; ez az ember nem fog nekem elhinni semmit. Fog-e bizni szavaimban? Lehetetlen, ön nem tesz helyesen. Két magyar érkezett ide s hozott a szegedi főparancsnoktól levelet a pasa számára, mely szerint a nagyvezér megérkezett volna Belgrádra. Azt mondták, hogy a főparancsnok eljön Pes. Nem tudom, igaz-e; annyi bizonyos, hogy a ma-gyarok levelet hoztak s átadták a pasának. Kövessenek el mindent, hogy a vizet hatalmukba ejtsék. A víz, a víz az ő romlásuk.“

VI. „Értesítem, hogy a várban csak igen kevés ember van. Naponta 50-60 öletik meg a taraczkgranátok által....

kerítsék hatalmukba a vizet, s urai lesznek a várnak a Khorosz-kapuszi akkor a vizet könnyű szerrel Három akna van ugyan csak három a Toprak-tabiaszinál ostromoljanak a Toprak-tabiaszi oldalán Mire várnak még? Kevés az ember, nincs mit félni. Itt mindenki csüggeteg A Frenki-kuleszinál is van még egy akna, valamint a Karakas-kuleszinál is. Két magyar érkezett Szegedről, levelet hoztak a pasának azt írja, hogy két ezer tatárral segítségre fog jönni. Kerítsék minden áron hatalmukba a vizet; a vizet, mindig csak a vizet! A lőpor-raktár dolgát illetőleg az a kutya most sem akar, s mindig csak azt mondja, hogy nem kapott onnan felülről levelet; s még azt is mondja: Mit fognak nekem adni, ha megtettem? A mi engem illet, mit tehetek? Ön a hibás. Többször irtam önnek, de ön nem irt még csak feleletet, egy levelet sem a végből, hogy ennek a kutyának eloszlatthassam kételyeit. Én nem vagyok hibás."

A viz, t. i. a Duna elrekesztésének kivihetlen eszméjén kívül egy terv vonul végig e leveleken: felrobbantása a Zsigmond király egykori palotájából lőpor-raktárrá alakított épületnek, melyben nyolczezer mázsa lőport őriztek a törökök. Mint látjuk, Gábor mester meg is nyert a merész vállalat végrehajtására egy török csorbadsít, de hasztalan volt minden sürgetése Diodatonál, a kikötött ezer magyar arany jutalomról nem tudott írásbeli ígéretet kapni Badeni Hermann őrgróftól. Azt kell hinnünk, sikerült e nélkül is meggyőznie a törököt, hogy a jutalom nem fog elmaradni. Jul. 22-én felrobbant végre a nagy lőpor-raktár, másfél ezer töröknek oltották ki életét az iszonyú erővel szerterőpkedő kődarabok s mintegy hatvan lábnyi nagy rés támadt a várpalotának falán is. Ez a robbanás volt az ostromnak első szerencsés eseménye a keresztény seregre nézve. Ettől kezdve csak idő kérdése volt Budának megvívása, s vele Magyarországnak felszabadítása a török rabiga alól.

Az erdélyi örmény családnevek kultur történeti szempontból. *)

Irta DR. PÁTRUBÁNY LUKÁCS.

(Szerző nagyobb tanulmánya alapján.)

Az erdélyi örmény családnevek közt nem egy van, mely a nyelvtudomány által hozzáférhetővé téve, történetileg érdekes tanúságot rejt magában. Ez állítást akarom jelen alkalommal néhány példával igazolni.

Két családnév Jolmelik és Jolbej az erdélyi örmények költözködésére vet világot. Mindkettő török-tatár szó. Jolmelik jelentése Útkirály, Jolbej-é Útfőnök. Hogyan magyarázható e családnevek jelentése másként, mint hogy ama családnak, mely a Jolmelik nevet viseli, egyik őse, kitől a család nevét is örökölte, a kivándorlók élén állott; másrészt a Jolbej csakis úgy értelmezhető, hogy a kivándorlás rendezett volt, apróbb csapatokra oszlott, melyek fölött útfőnökök állottak, s magától értetődik, hogy ezek viszont a Jolmelik-nek voltak alárendelve. Szembeszökő, hogy mindkét családnév török-tatár eredetű. E körülmény a Jolmelik és Jolbej családnevek keletkezését ama korba helyezi, mely az erdélyi örményeknek Ániból, a pakraduni fővárosból, a tatárok pusztításai elől 1239-ben a kipesak tatárok földére költözésükkel kezdődik, magában foglalja Krimben való tartózkodásukat és Lengyelországba menekülésükkel ér véget, mely utóbbi helyről jöttek be a jelenlegi erdélyi örmények Moldván és Oláhországon keresztül szeretett új hazájukba 1672-ben. Mert a kipesak tatárok között anyanyira elsajátították az Ani-beli örmények a tatár nyelvet, hogy azt anyanyelvükként beszélték s innen van, hogy Lengyelországban e korból mai napig is maradtak fenn tatár-örmény kevert nyelven írt nyelvileg és részben tartalmilag is nagybecsű imádságos és törvénykezési könyvek, sőt Lukácsi állítása szerint ilyen krimiai tatár imádságos könyv a szamosújvári templomi könyvtárnak is egyik világhírű disze.**)

*) E család neveket közli és értelmezi Szongott „A hazai örmények vezetéki- és keresztnévei” című dolgozatában.

**) Az itt említett munka 119 kicsiny lapból álló hittan és imádságos könyv; címe: Katechizm z Okazyi Tatarzyca. E könyv egy-egy lapja felváltva tatár, másik lengyel. Lembergben adta ki 1727-ben egy Jezsuita misionarius ki úgy látszik Perzsiában működött. — Könyvtári szám 358. A szerk.

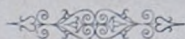
itt elmondottunk a Jolmelik és Jolbej korára vonatkozólag, azt nyomban okiratilag is bebizonyíthatjuk. Medici Minász velencei mechtárista nevezetes könyvében, mely „Dsánábárhartuthion i Lehásztán“ — Lengyelországi utazás — czim alatt az Ani-beliek történetét és etnographiáját tárgyalja, egy lengyelországi gámeniczhi örmény okirat 1427-ből már ismeri a Jolbej nevet, nem különben egy másik kézirat is, mely 1522-ből való.

De menjünk át Lengyelországba. Itt az örmények a lengyel királyoktól hűségükért és az országra nézve hasznos tevékenységükért már jó korán kiváltságokat nyertek; így Nagy Kázmér lengyel király a gámeniczhi örmények; nek 1344-ben, a lebergieknek 1356-ban adott szabadelvelet, melynek értelmében az örményeknek külön törvénykezésük és szabadon választott tisztviselőik voltak; a lebergi örmények kiváltságlevelét 1578-ban Erdély nagy szülötte, Báthory István lengyel király is megerősítette. Az örmény nép és törvénykezés fejét Lembergben, Gámeniczben egyaránt vojtnak nevezték lengyel szóval, melynek „biró“ jelentése van. Ez örmény vojtoknak az erdélyi örmény Vojt családnévben van máig is nyoma.

A lengyelországi örmény municipiumok régi czéhrendszerével függ össze a Száresta családnév, lengyelül sztarosztá. A Medicinél egész terjedelemben közlött városi statutumok szerint „szárésztá“-nak hívták a lengyelországi örmények az egyes czéhek mestereit, kiket a czéhek minden évben újra választottak.

A mi most az egyes czéhágakat illeti, érdekes a raskovi czéhsszabályok egyik helye, hol egyszerre három erdélyi örmény családnév ötlük szemünkbe. E hely örményül így hangzik: „Brásztáván szurugdsocz, goskháráckh jév chászápesczh,“ magyarul: a szurugsi-k, vagyis timárok, a goskhárók, vagyis esizmadiák és a chászápcsi-k, vagyis a mésszárosok czéhe, melyekkel Szurugdsi, Goskár, Chászápeshi erdélyi örmény családnévek állíthatók párhuzamba. Ha ugyan-ezen statutumok egy másik pontját olvassuk, mely az eljegyzésről szól, ott találjuk a „dsehez“ szót „vordzénoghkhén choszdánán jureánczh tészdern“ — melyet a szü-

lők ígérnek leányukkal, — s az erdélyi örmény családnevek közt ugyancsak ez arab eredetű „Dsehez“-re akadunk, melyet Szongott szerént, az erdélyi örmények kelengye értelemben használnak.

Az Armenia, a magyar-örmények és az Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület.

Irta SZONGOTT KRISTÓF.

Jelige: Minden pálya dicső, ha belőle hazádra derül fény. Kölcei.

Azok előtt, kik általános irodalom történettel foglalkoznak, ismeretes, hogy azon a messzeterjedő téren, melyen az Armenia mozog — nem kevés illatos virág terem. Mi e tágas tért, melyet oly sok és szép virág díszesít, hajlandók vagyunk virágos kertnek nevezni. E kertet hazánkfiái közül eddig csak igen kevesen és nagyon gyéren látogatták; . . . pedig a bemenet nyitva-tárva volt és bent szabad volt bárki-nek is virágot szakasztani.

Beléphet e kertbe bátran bárki; ne tartson semmitől sem; mert itt ártalmas, mérges növénynyel nem találkozik. Itt a talaj nem alkalmas a kártékony növény tenyésztésére, itt a kertészek, kik a botanicat a kiprobált hazafiság iskolájában járt apáinktól tanulták — kiirtani való gyomot, dudvát nem találnak . . .

Most is épen e csinos kertben jártunk . . . és ime első kirándulásunkból sem tértünk haza üres marókkal. A szedett virágokból bokrétát (e füzetet) csináltunk, melyet, hogy szétné hujjon, megköttöttünk lángoló hazaszeretetünk veres-, békés egyetértésünk fehér- és egy még „jobb kor“-ba vetett reménységünknek zöld színű szalagjával . . . És mi, — kikről Kemény Gábor báró a szamosvölgyi vasút megnyitása napján Szamosújvárt úgy nyilatkozott, hogy: „Az örmény magyarabb a magyarnál“; kikről a ragyogó tollú, píratlan író, a megtestesült hazafiság, Teleki Sándor gróf azt írta: „Szeretem az örményt; mert

testestől lelkestől magyar“ — ezen igénytelen bokkrétával jó anyánkat, édes hazánkat kínáljuk meg.

És biztat minket a remény, hogy jó anyánk, ki nem tekint az adománynak sem mennyiségét, sem minőségét, hanem csak azt nézi, hogy milyen szívvvel nyújtja azt az adakozó — csekélyke ajándékunkat és még ezután szedendő virágainkat is kegyesen fogja elfogadni tőlünk, kik sohasem keserítettük meg őtet, kik szórult helyzetében tehetségünkhöz képest igyekeztünk sorsán könnyíteni, kik egy ízben sem keltünk fel ellene hálátlanul, de fogtunk fegyvert érdekeiért... „Minden nemzetiség közt volt áruló, de örmény egy se“ (Teleki Sándor gróf).

Mi bizalmunkat jó anyánk ismert áldott tulajdonaiba helyeztük. Hazánkban, hol szabadság, egyenlőség, testvériség honol — senki sem mostoha. Anyánk példánya az anyáknak; mert ő nemcsak saját gyermekeit öleli magához szerető karokkal, hanem különbség nélkül kellő részt ad jó téteményeiből minden fiának... és ezért viszonzásul fogadott fiaitól egyebet nem kíván, hanem csak azt, hogy tanulják meg a hazai nyelvet, érezzenek együtt a magyarral és az ország érdeke ellen ne cselekedjenek.

Apáink a beköltözés napjaiban ezen szép országnak (országunknak) fogadott fiai voltak; de azért nemcsak a mondott követelménynek tettek eleget derekasan, hanem ennél többet tettek; levetköztették nemzeti nyelvöket, úgy hogy most egyetlen örmény nincs a hazában, ki ne beszélne magyarul; az ősi ruha helyett magyar dolmányt kezdték viselni, szóval magyarokká lettek, úgy hogy „ma már örménynek lenni merőben annyi — mint magyarnak lenni.“ . . .

Miután kertészeink kertünkben dolgukat elvégezték (megmagyarosodtunk), a gondos gazdának (hazánk) egy másik kertjébe (Erdélyi magyar közművelődési egyesület), hol töménytelen a munka, mentek által segédkezni.

Mondanom sem kell, mert a szíves olvasó előtt úgy is ismeretes az az örvendetes tény-körülmény, hogy e hazarész örményei közül mily számosan lettek ezen nagyon szükséges, áldást osztó Egyesület tagjaivá! Az örmény helységek külön alakítottak fiokokat (Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyó-Szt.-Miklós, . . .). E fiokok egyikéről a derék „Fővárosi

Lapok“ 1886 nov. 18. 319 sz.) így szól: „Szamosújvárt a magyar-örmény metropolisban az erdélyi kulturegyletnek fiokja működik. E fiok-egylet a napokban egy határozatával nagy, dicsérő bizonyítványt állított ki önmagáról és a városról. Értesítették ugyanis a kolozsvári központi igazgatóságot, hogy az anya-egylettől semmiféle segílyt sem kérnek. Szamosújvár magyarságát — mint írják — nem fenyegeti semmi veszély. A város saját költségén kisdedovót, fiú- és leányiskolát s gymnasiumot tart fön és ezek mindegyikében magyar a tannyelv. Sőt az iskolában nagyobbára oláh fiúk tanulnak, kik mint jó magyarok kerülnek ki onnan. Ez a város és az örménység érdeme.“ Ezt kell mondanunk Erzsébetvárosról is! A másik két örmény helységben is jó lábon áll a magyarság . . .

Itt azomban megállanunk nem lehet, nem szabad. Nem lenne „valódi örmény“ az, ki így gondolkodnék: „Ime érdemünk elismerésben részesül, tehát kötelességünknek, melylyel hazánk iránt tartozunk, eleget tettünk.“

Az igaz hazafi ma napság, midőn látja, hogy a szomszéd kultur-nemzetek mily rohamosan haladnak előre . . . és tudja, hogy nálunk tömérdek a teendő, — nem elégszik meg azzal, hogy gondviselés-adta körét lelkiismeretesen betölti, hanem ezen kívül tehetségeinek megfelelő más működési tért is keres.

Kevesen vagyunk mi magyarok; azért sokat és sokféle téren kell dolgoznunk. Vagy talán nem állításom igazságáról tesz-e hangos tanuságot haladó megyénk legelső férfának egész élete, ki áldásos tevékenységének maradandó, gazdag eredményével ajándékozta meg e hálás megyét?

Hazánkban egyetlenegy tért sem szabad műveletlenül hagynunk. És most kérdem, ki művelte azt a tért, melyen az Armenia mozog? Majdnem senki! Ebből tehát látszik, hogy az Armeniara szükség volt . . . És itt a szükséggel a lehetlenség találkozik; mert én lehetetlennek tartom azt, hogy egyetlen egy is találtassék széles e hazában, ki merje kockáztatni a kérdést hozzánk, hogy: „Valjon milyen szellemben lesz az Arménia szerkesztve?“ De ha mégis előfordulna ezen nem várt és meg nem érdemlett eset, (mert hiszen látjuk, hogy ma már lehetetlennek hitt dolgok is megtörtén-

nek) — akkor én annak azt modanám: „Úgy látszik Kegyed nem ismeri a magyar-örményt és mit sem hallott a „dúsgazdag örmény grófról,“ kiről az „Ellenzék“ (1885. sept. 16. 213 szám) ezt írta: „Karácsonyi grófnál, bár őseit nem származtathatta le Árpádtól, nem volt hazafiasabb főúr és jobb magyar.“ Azt mondanám, hogy Kegyed nem forgatja a honi történelem lapjait; mert különben tudnia kellene, hogy a 13 tábornok között, kik Aradon hazafiságukért vértanuhalált szenvedtek, volt egy örmény is (Kis Ernő).“ Azt mondanám, hogy: „Kegyedre nézve egy Gorove István, kinek a haza körül szerzett érdemei ország-szerzte ismereteseek — nem létezett.“ Azt mondanám, hogy: „Mi gyermekeinket az Úr imádsága mellett nemcsak erre tanítjuk „Isten áld meg a magyart,“ hanem még arról is bizonyossá tesszük őket, hogy: A nagy világon e kívül számatokra nincsen hely.“ Azt mondanám...; de nem folytatom, hanem e helyett inkább azon határozott nyilatkozatot teszem, (mert meg vagyok győződve hogy ez által ennek az egynek is túlságos hazafiság támasztotta, hibás feltevésen alapuló, hiábavaló aggályát képes leszek eloszlatni), hogy folyóiratunk a legkorrektebb magyar hazafias szellemben lesz szerkesztve. Vegye kezébe és olvasson belőle (Tolle, lege).

Folyóiratunk az akar lenni hazánkban, mi a Lajthán túl a „Monatschrift für den Orient,“ mi Parisban a „Revue d'Orient“ ... Európában majdnem minden országban van ilyen vállalat.

Szemlénk a „Beköszöntő“-ben mondott tudományos célon kívül szolgálatot fog tenni a magyar nyelvnek, terjeszteni fogja a magyarosodást, előmozdítja a kultur-egyesület céljait — és követésre méltó példát ad a nemzetiségeknek. Armeniánkban a magyar-örmény azt fogja folyton folyvást édes Üdvöztönkkel hangoztatni a nemzetiségek füleibe: „Példát adtam nektek, hogy a mint én tettem, úgy cselekedjete ti is.“ Én megtanultam a hazai nyelvet, — tanuljátok meg ti is.“ „Én mindig a haza érdekeit szolgáltam, — ezt tegyétek ti is.“ „Én . . . én . . .“

Ime ez a cél, mely felé az Armenia törekszik!

Azonban, hogy Szemlénk bármely csekély közvetlen anyagi hasznot is hajtson a legszükségesebb egyesületnek,

pedig a következő érdekes történeti adatot lehet olvasni: „Pámphiliában párducot fogtak, mely arany nyakperecet hordott ezen örmény felirással: Arsaces király Nyseus istennek.”

Eme kitérés után, vegyük elé elbeszélésünk fonálát...

A lángbuzgalmú szerzetes, Izsák partriarchához megy, és feltárja előtte keble egész fájdalmát, egyszersmind közli vele elhatározását is.

A mély tudományú főpap értesülván a tervről, kimondhatlanul örvendett, hisz ez iránt ő is táplált rég-óta keblében hasonló vágyakat. Nem sokára maga a király is tudomást vesz erről, ki, miután már előbb tudta azt, hogy Dániel nevű syriai püspök rég rejteget magánál örmény írásjegyeket, felkerestette ezt, elkérte tőle az írásjegyeket és átadatta azokat Meszropnak.

Nem volt könnyű dolog az ős-hajdan emez elhanyagolt jegyeiből, melyek különben a tudós férfi előtt ismeretlenek nem voltak, jó abc-t alkotni. Azonban királyi és főpásztori biztatásra újból s ismételten hozzálátott a munkához, hogy létet adjon eszméjének. — Chorenei és Phárbi Lázár örmény történészek tanuskodása szerint Meszrop a Mezopotamiában feltalált ó-kori írásjegyeket sok fáradsággal kiegészítvén, hosszas tanulmányozás után azokat a görög alphabet sorozata szerint rendezte el.

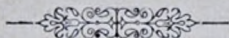
Azonban ezen — mondhatni — önalkotta írásjegy alakokkal tett kísérletek teljes sikerre nem vezettek; miért is kora legjobb nyelvészeinek is kikérte tanácsát; de mind hasztalan! A chaldaeus, syr s perzsa a-b-c szerint magánhangó nélkül szerkesztett alphabet sok nehézséget gördített valamint a tanítás, úgy a tanulásban való előhaladás elébe is.

A görög a-b-c rendszert nem vehette mintául, mivel ez nélküli azokat a betűket, melyekkel az örmény torok hangokat kifejezni lehetne; ezen kívül van egy néhány olyan hang is nyelvünkben, mely csak a lágyabb vagy keményebb kiejtésben különbözik egymástól. E hiányok kipótlásában kellett tehát fáradozni a nagy tudósnak, ki több nyelvet, de főleg a szomszéd népekét jól bírta.

... Végre sok elmélkedésben töltött virasztás s főkép buzgó fohászkodás után Ahhoz, kinek szent vallása terjesz-

tésére s szent nevének dicsőségére volt kiválólag hivatva találmanya, az eddig használt írásjegyeket 8 magánhangzó s több, az örmény hangzás sajátosságának megfelelő mássalhangzó jeggyel kibővitve, a betűk számát 36-ra egészítette ki.

E betűk, melyek eszközei az örmény nyelv fenmaradásának és nagy irodalma fejlődésének, csekély alaki s elnevezési változással maig is fennállanak. Ezen írásjegyek, melyekkel majdnem másfélezred évvel ezelőtt ajándékozta meg az apostoli szellemű, mély tudományú s lángbuzgalmú Meszrop szerzetes Hájk utódait, az örmény nemzet megbecsülhetlen örökségét képezik.

Chorenei Mózes.

IRTA GOVRIK GERGELY.

I.

A tudós világ egyik nagy érdeme, dicsősége és büszkesége az, hogy a jelen század eleje óta, különféle irányban eszközölt fürkésző munkásság és kutatás útján, az ismeretek több új ágához jutott.

Ki az, ki át ne látná azt, hogy például az egyiptomiak története a tökéletesedés mily magas fokát érte el ma? A történelem lényegét képező új adatokat és új dynastiákat az egyiptomi jegyírás kiolvasása hozta felszínre. Holott még e század elején, midőn a hiërogliphek (ezek olvasása- és tanulmányozásával ekkor még senki sem törődött) az európai tudósok előtt ismeretlen jelek voltak, azt hittük, hogy e nagy nemzet a tudomány, az előhaladás és művelődésnek csak bölcsőjében volt.

Égészen új alakot kölcsönöztek a világtörténelemnek Persepolis-, Ninive- és ezek körzetében talált különféle feliratok, — úgy szintén a szanszkrit, árja és általában a keleti nyelvek megtanulása. Ezek által a tudás különböző ágai, különösen a történelem mintegy új koszorúval ékesítették föl.

Oly nagy változást gyakorolt a tudós világra az egyiptomi jegyírás, ékiratok, az árja és szanszkrit nyelvek megtanulása és vizsgálása, mint mennyit a távirda, gőzgépek és vasút a közlekedésre,

A világtörténelem főforrásai — mint tudva van — ezek: 1. az iratlan hagyomány és dalok; 2. írott emlékek; de főleg 3. az egykorú történelemírók.

Ha ez áll a világtörténelemre nézve, úgy ezt kell mondanunk kiválóan az örmények történelméről is.

Az elsőre vonatkozólag vannak ismeretlen időből szóval hagyományozott dalaink (Koghthán), melyek a nép ajkán forognak. Orpheusok, Hesiodusok, Homerek az örményeknél sem hiányoztak. Úgy látszik, hogy az örmény regések öröklő családok voltak, kik, ha nem is voltak papok, mint a druidák, de legalább a troubadourok módjára éneklő csoportokat képeztek. Ezek, az ó-korban Krisztus előtt mintegy 6—7 századdal — a jeles férfiak életét és erkölceit énekelték meg.

Fölöttébb csodálatos az, hogy az e nemű dalok nemcsak a pogányság idejében fordultak elő, hanem a kereszténység után is még sok ideig megmaradtak a nép szájában. Byzanti Faust, Krisztus után a negyedik században a keresztény, — de igaz valláshoz hűtelen — Örményországot feddvén, így szól: „Regeiróik dalait szerették, azokban hittek és azokkal éltek folytonosan.“ Chorenei az ötödik században, miután néhány hősi regét előhoz, így folytatja: „Ezt némelyek czimbalom mellett énekelték, mit mi saját füleinkkel hallottunk.“ Magisztros idejében (XI. század) sem szűnt meg az ilyen történelmi dalok használata; ez említ is egy darabot, mit a korabeli parasztok szájából hallott.

Kár, hogy az e nemű régi regék- és dalokból csak töredékek jutottak kezeinkhez, melyek az örmény történelem különböző időben és más-más királyok alatt történt egy-egy eseményét tartották meg számunkra.

Az örmények történelmének második biztosabb, de aztán nagyon sötét forrását képezik az ékiratok, melyek Ván, Áchthámár, valamint Mánázkiért környékén nagy számmal találtak; ezek között van sok 50—70, de sőt 90 sorú is. Az, hogy milyen korból valók és mit foglalnak magukban, a tudós világ előtt még a sötétség fátyolával van elfödve

mert habár ezek alakra azonosak azokkal, melyek Ninive- és Persepolisban találtattak; de azért ezek olvasásának kulcsa más. Miért is ezen nehéz megfejtésű feliratok olvasásának módját mostanig még ki nem találták, habár kísérletek történtek ezen régi rejtvények megfejtésére. Mindazonáltal ezek valamint most igen nagy becsben vannak, úgy ezután is drága kincsnek fognak tartatni; mivel kétségtelenül ezen emlékiratok közvetve vagy közvetlenül azon nemzeteknek — kiknek földén találtattak, valódi vagy mesés történelmi eseményeit tartalmazzák.

Miután az előbbi két forrásban a nemzeti történelemre vonatkozólag alig találunk biztos támpontot, szükséges, hogy a legbiztosabb forrás-, a történelemíróknak írásban hagyott örmények történelméhez forduljunk.

Első sorban említjük a zsidó könyveket.

A görög történészek közül Herodotot, Xenophont, Polybiust, Strabot, Plutárchot, Julius Africanust, Caesariai Özsébet és Evagorast emlírjük. Ezek azonban reánk vonatkozólag kevés tartalmúak, úgy hogy alig nevezhetők az örmény történelem forrásainak. Az örmény történelemre nézve ezeknél többet foglalnak magukban Lerubna, Chorobot, Olymp, Bartedzanes, Abydenos, Artideos és mások.

De az örmény történetírók atyjának, a genealogiában legnagyobb észnek, az európai tudományosság elsejének és legnagyobb büszkeségének méltán Chorenei Mózes tartatik.

A negyedik század végén Táron tartomány Chorni falujában született, a honnan Chorenácshi (Chorenei, Chorniból való) vezeték nevet nyert. Vrámsábu, Izsák és Meszrop idejére esik gyermeksege, azon időközre, midőn Örményország új alakváltozást öltött magára és a jólét és a tudomány leg, magasabb fokára jutott. Mózes, Meszrop nővérének fia volt-ennél fogva a nagy tudós igen gondos nevelésben részesztette őtet.

Miután Meszrop meggyőződött arról, hogy az ifjú kitűnő észszel van megáldva, a tanítványok második osztályával a görög tudományosság elsajátítása és a szent atyák megtanulása végett őtet is külföldre küldötte. Ez, mint látjuk, elment Sziunikhbe, Egyptomba, Byzantba, Antiochiába, Athenebe, Rómába, Palaestina-, Alexandriába; átvizsgálta e helyek könyvtárait és tanulmányozta könyveit.

De, mint történelmének utolsó fejezetéből látjuk, jóltevő tanárai és lelki szülői látásában nem vigasztalódhatott, sem őket meg nem vigasztalhatta; sőt — kívánságához képest — még Örményországnak sem lehetett hasznára ily nagy igyekezettel és tudománynyal gyűjtött kincse; visszatért Örményországba — és hazáját zavarban látta. Az örmény királyságot elpusztúlva találta; Izsák, Meszrop elhalt és siralmas állapotban volt az egész ország. Ezért a nemzetnek nemcsak nem volt ideje, de nem is akarta elismerni ennek nagy érdemét. Mózes tehát félrevonult a közügyektől, hogy megszírassa nemcsak tanárait, hanem hazáját is. És az, ki ifjú éveiben arra törekedett, hogy hazájának szellemi tápot adjon, öreg korában — mint a leverő hagyomány mondja — a mindennapi kenyeret nélkülözve, tarisnyával a vállán házról házra járt. Tíz évet töltött Mózes ilyen szorultságban; ezután Örményország állapota kissé javulni kezdett. A perzsa zsarnokság annyi ártatlan vérontás után megszűnt. . . és az érseki székre emelkedett Kiüd, ki benne felismerte volt tanulótlársát, ötlet, Jéznikh halála után — mint a hagyomány tartja — Pákreवंt és Ársárunikh püspökévé nevezte ki.

Határozottan nem mondhatjuk meg, hogy mikor történt a nagy történelemíró halála. Egy kronista szerint elnyult élete Zeno császárságának idejéig, vagyis 487-ig. (Kr. u.)

Azt, hogy mi indította Chorenei Mózeszt arra, hogy az örmények történelmét megírja — munkája kezdetéből látjuk. Izsák a Pákráduniak fejedelme, ki Mózeszt közelebről is ismerte, nemcsak azt tudta, hogy ezen írónak nagy esze van, hanem még arról is meg volt győződve, hogy csak egy ilyen fő képes összegyűjteni ősei történelmének jelentékeny eseményeit, — levélben kérte fel arra, hogy írja meg az örmények történelmét. Az író a Pákradita kívánságát czélszerűnek találván, a vágy valósítása végett a munkát magára vállalta.

Chorenei történelmében — miként mondja — használta a görög, chald, assyr, perzsa és a nemzeti forrásokon kívül a szentírást is.

Hol laknak a leggazdagabb örmények?

Nem egy-két gazdag örmény van a világon; de ezek közül kétségtelenül leggazdagabbak a jeruzsálemi örmények; mert ezek kezében megbecsülhetlen birtokok vannak. Az örmények Jeruzsálemben sok olyan helyet bírnak, hol Krisztus szenvedett — és olyan drága tárgyakat, melyek a kereszténységre nézve fölöttébb becsesek.

Ezek közül én itt csak a legnevezetesebbeket említem meg.

Mihelyt elhaladunk az osztrák consulság mellett — Jeruzsálem harmadik város-részébe jutunk, mely Chárád Ű Jáchud néven ismeretes. Ez a kerület két részre oszlik; az egyik az örmény rész (Hájjágán thágh, Chárád Űl Ármán), a másik zsidó résznek nevezetik. Az örmény rész a városnak legmagasabb helyén: Sion hegyén van; itt van az örmény patriarchának laka, a Szent-Jakab kolostor és a t.

E kolostor nagyság-, gazdagság-, fény- és építészetre nézve, az örmény résznek legnevezetesebb épülete. Sion hegyén van építve és a városnak délkeleti részét uralja. Az egész új és régi épületből áll; a régi épületben lakik a kolostori egyesület; az új pedig, mely 700-nál több szobát foglal magában, a zarándokoknak ad lakást. A kolostornak szőlő-kertje is van, mely nagyon magas fenyőfájáról nevezetes. — Izsák patriarcha alapított e kolostor számára iskolát is, melyben 40—50 növendék tanul; ugyanez a patriarcha állított itt nyomdát, építtetett patriarcha-hivatali helyiséget és patriarchai lakást.

A Szent-Jakabról nevezett templom egész Palaestina legjelentékenyebb templomainak egyike; falai kék porcellánnal vannak bevonva, a padozat pedig drága szőnyegekkel fődve. A világosság a kupolából hatol be a templomba; a számos arany és ezüst lámpából szerteömlő fény az ég-kék falaktól visszaverődve jó hatást gyakorol a szemre. A templomban oldalán, egy félreeső oltár mellett mutatják a helyet, hol Szent Jakab apostol Herodes parancsára kinoztatott; e helyen öt lámpa ég folytonosan. (Ezen apostol teste Spanyolországba vitetett és most Santiagodi Comppostellaban nyugszik.) Innen nyugatra van Mákár volt jeruzsálemi püspök

sírhelye; ezen püspök szent Ilonának nemcsak a szent kereszt felfedezésénél, hanem számos más istenes intézkedéseinnél is segítségére volt.

Der-Zejthun. Ezen épület az örmény nagy kolostortól keletre fekszik . . . és — mint mondják — azon a helyen van építve, hol Annás főpapnak háza volt. Ide vitték a zsidók Urunkat; azt mondják, hogy itt tagadta meg Péter apostol első és másod ízben Jézust, — habár az evangelisták történetéből világos az, hogy ez a tagadás Kaifás házában történt.

A zárda templom bemeneteléhez közel egy igen régi olajfa magaslik, melyhez kötöztetett Jézus addig, míg Annás gondolkodott a felett, hogy mi tevő legyen. E fától nyerte Zejthun *) nevét a kolostor. Mondják, hogy e templom főoltára azon a helyen emelkedik, hol Annás ült akkor, midőn Jézustól tanítványai és tanítmánya felől kérdezősködött. A templom éjszaki oldalán lévő oltár Kristus börtönének nevezetik.

A templom mellett mutatnak egy természetes repedésű követ, mely repedésnek emberi szájhoz hasonló alakja van; e kő mintegy kétségtelenül tanuskodik Üdvöztőnk ezen szavainak igazságáról: „Ha ezek hallgatnak, a kővek fognak kiáltani.“ (Luk. XIX. r. 40. v.)

Kaifás háza. Az „örmény rész“-ben van a mondott épületeken kívül Kaifás háza, a szikla-ür, hová a tagadás után Péter apostol huzódott és keservesen sirt. Itt van végre a keresztény világ legdrágább szent helye: a Sion palotája.

A Sion nevű városi kapún kijöve, mintegy 60 lépésnyire délre mutatják azt a helyet, hol — az általános hagyomány szerint — a zsidók az apostolokra rohantak, midőn ezek a meghalt Szűz-anya legszentebb testét vitték. A régi időkben (389—410), János jeruzsálemi püspök e helyen egy kis templomot épített szent István vértanú tiszteletére; ide hozták az említett vértanú ereklyéit is Káfár-Hámál galilaeai falúból.

Innen nyugatra fordulva, balra látunk egy kis vasajtót, melyen keresztül az út egy más örmény kolostorhoz

*) Olajfa örm. citheni, *ἐλαιία*, olea, oliva, törökül zejthun.

vezet. E kolostor azon a helyen van építve, hol Kaifás főpap előbbi háza volt; ide vitetett Jézus Annástól megkötözve és itt ítéltetett halálra A helyet is, hol Jézus a szenvedés előtti éjszakát töltötte — mutatják egy kápolnában, mely a mondott zárda-templomtól délre fekszik. — Ezen örmény zárda-templom oltára alatt van egy kő, melyről sok mindent beszélnek. Némelyek azt mondják, hogy ezen a kővön állott Jézus, midőn Kaifás elítélte; mások azt állítják, hogy ezen a kővön tartották az Üdvözítőt egész éjszaka, reggelig; sokan pedig azt bizonyítgatják, hogy e kő tétetett a Megváltó sírjára, melyet aztán az „Úr angyala“ hengergetett el. — E zárda helyén volt Kaifás pitvara, hol Péter melegedett és a hol megtagadta Krisztust. A keresztény arabok ezen kolostort „Hápész ül Mászih“-nek (Krisztus börtöne) nevezik. — Itt temetkeznek a jeruzsálemi örmény patriarchák.

(Árévélk után örményből.)

Sz. K.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A párizsi örmény egyletből. A Párizsban élő örmények egyesülete múlt 1886. évi november hó 14-én a spanyol Castelar Emil ott időzése alkalmából estélyt rendezett, melyen a társaság egyik francia tagja, Gromier, felköszöntőjében élénk kifejezést adott az örmények kultur-törekvései és érdemei iránti elismerésének. Beszédének, a Marbeau Ede által szerkesztett párizsi folyóirat (Revue française de l'étranger et des colonies) után itt közölt részletei érdekelni fogják azokat, kik az örmények szellemi művelődéséről és magasabb képzettségéről nem örmény forrásból kívánnak némi általános tájékozást nyerni.

Néhány szót akarok mondani — úgy kezdte felszólalását — de nem Örményország multjáról, mert az igen szomorú és izgató emlékekkel van tele, hanem csupán jelenkori történetéről. Barátaim bizonyára nem fognak megijedni, mert politikáról szólni nem fogok; régóta felismertem már e foglalkozás hiábavalóságát . . . Uraim! Mindenkor és mindenütt, de főleg Törökországban, magas és fontos állásokra küzdöttek fel magukat az örmények, értelmiségük, mozgékonyosságuk, vállalkozó szellemük és vérmérsékletük által. Egy örmény család — neve: Düz — volt az, mely két század óta irányadó befolyást gyakorol az ottani pénzügyi kormány-

zatra. Aghaton pasa szervezte a porta távirda igazgatását. Dávoud pasa volt első szervezője a török vasútnak.

Cshámics Ohannes efendi első megbízható és alkalmas főnöke volt a pénzügyministeriumnak.

Hasonlóképen az örmények közül való Agop pasa is, ki ama nehéz feladatra vállalkozott, hogy az ottoman civilistát kezelje, és sikerült is neki a Danaidák hordójának chaosába némi rendet hozni be.

S más részről ugyan ki hozta be Egyiptomban a vegyes bíróságok alakítását, s a reformok legnagyobb részét? . . . Az örmény Nubár, Boghos-bey, Arthin-bey, stb.

Perzsiában ki a legjobb kormányzó? Aderbeidsán kormányzója: az örmény Dsihángir.

Nérimán khán képviseli a sah-t Bécsben, Melchon khán Londonban, Nazár agha Párizsban. Mindhárman örmények.

Oroszországban a legmagasabb állásokra emelkedtek. Loris-Melikoff a hatalom tetőpontjára jutott; Téliánoff a közoktatásügyi tanács tagja, Patkanoff tagja a szentpétervári akademiának, Esoff *) Gárábed a külügyek ázsiai osztályát vezeti . . .

Azt már tudják Önök uraim, hogy az örmények a művelődésre s az európai civilisatio befogadására minden alkalmat megragadnak . . . Franciaországban csaknem minden lyceumban találkoznak velök; valamint a kereskedelmi, jogi, orvosi és gyógyszerészeti tanintézetekben; úgy a politika, bányászat, művészetek és mesterségek, út- és hidépítészet iskoláiban is. Aivasowszky, a festő érdemessé tette magát a mi becsületrendünk lovagjává lenni; Zacharián a festő épen az idei Salon **) -ban lett éremmel kitüntetve . . .

Lám, ennyit érnek az örmények, kiknek ma este hálás vendégei vagyunk!

Báthory-ünnepély Szamosujvártt. E szép ünnepély dec. 11-én vette kezdetét a plebaniai örm. kath. templomban hol a nagy fejedelem lelki üdvéért fényes segédlettel gyász mise tartatott. A szentélyben csinos tumba (gyász-alkotmány) volt felállítva, mely mellett számos gyertya égett . . . A templomban láttuk — az ájlatoskodó híveken kívül — a városi tisztikart, a járásbírószágot, a tegyintézet tisztii személyzetét, az iskolák növendékeit a tanárok, tanítók és tanítónőkkel együtt és az adóhivatalt. A lengyel eredetű Hroblevszky Szaniszló adóhivatali pénztárnok arcai sugároztak az örömtől azért, hogy alkalma volt új hazájában, mely iránt, mint jó polgár — kellő ragaszkodással viseltetik — végig hallgathatni azt a misét, melyben az Úr szolgája egy magyar eredetű ünnepelt lengyel királyról emlékezett meg . . .

*) Jéz örmény szó jelentése ökör, Jézián = Ökrös. Az ián örmény névképző helyett itt az orosz off van használva. E család hazánkban Kápdebó nevet visel, mi egy jelentésű a Jézián — Esoffal.

**) Gemäldeaal, Austellungsaal.

Az ünnepély más nap (dec. 12.) folytattatott a gymnasiumban. Itt először Csákány Adeodat főesperes szólott szépen a nap foutosságáról; azután a tanuló ifjúság énekkara énekelte el a Hymnust, mit mindnyájan állva hallgattunk; az éneket Gocs Ede karnagy harmoniummal kísérte. A 3. szám szavalat volt (Arany János: Koldus ének). Ezután Novák Gerő tanár olvasta fel jól szerkesztett „Emlékbeszéd“-ét. A felolvasó, ki megemlékezett a „nagy fejedelem dicső tetteiről, melyek valamint hazánkat, úgy kath. egyházunkat és az erdélyrészi kath. iskolákat közelről érdeklik,“ — tartalmas beszédét így fejezte be: Háromszáz éve, hogy hamvai ugyan porladoznak; de áldott emléke annak, — kinek elévülhetlen intézkedéseit, megmérhetlen jótéteményeit, bő adakozását, Klio a halás utókor számára fényes betűkkel írta fel bérczes hazánk történeti lapjaira — maradandó. Az 5. szám ismét szavalat volt (Tompá Mihály: Bosnyák Zsófia). Végre a „Szózat“ elénekelése után újra a főesperes állott fel, hogy hazafias szavaival a lélekemelő ünnepélyt bezárja. Már távozó-félben voltunk; de azért még mindig visszhangzottak füleinkben a záró-beszéd végszavai: „Eljen a Király, eljen a haza.“

Ime! szives olvasó így ünnepel és ilyen ünnepet ül a magyar-örmény.

Építészeti emlékek a középkorból. Áni, az egykori örmény király-város romjai több mint öt századon át — mely a tizenhatedik század elején e várost ért utolsó csapástól, a borzasztó föld-rengéstől napjainkig lefolyt, — meglepően ép állapotban maradtak fenn korunkig, s inkább egy elhagyatott, mintsem elpusztított város képét nyújtják ma is. Építészeti maradványai tanulságos adatokat szolgáltatnak s mely bepillantást engednek a középkori keresztény népek mű-építészeti stíljének ismeretébe; mert — miut a Kelet egyik jeles ismertetője megjegyzi — Ániban, még ma is mintegy földfeletti Pompejiben, formaszerű utczákon halad végig az ember. Itt egy nagyszerű palota ékes homlokzatára akadunk, — amott végig hasadt portale-jára valamely monumentalis székes-egyháznak, melynek tátongó kupoláján át a ragyogó nap sugarai hatolnak be a templom belsejébe. Sőt maguk a pakraduni királyi palota mozaik-művei is egészen elragadnak pompájuk s a színek üdésége által. S ez impozans, kettős bástyával kerített romváros fölött ma végig tombol a vihar, mely az Araratnak örök hóval fedett ormairól elindulva, hatalmas útjában befutja az egész örmény fensíkot!

Könyvnyomatás az örményeknél. A szellemi forradalom, melyet a nyomtatás feltalálása Európában előidézett, nem maradt hatás nélkül Kelet népeire sem. Az örmények azonnal felfogták az új találmány roppant jelentőségét; mert ők a művelt Nyugat tudományos mozgalmáiban részt venni s ezeknek eredményét hazájukba átültetni serényen igyekeztek. Thokáti Ábágár már 1563-ban Európába utazott, hogy a nyomdászatról a helyszínen szerezzen ta-

pasztalatokat s az örmény nyelvre alkalmazása és örmény betűk öntése iránt műértőkkel értekeztek. Siker is követte fáradozásait. Találkoztak ugyanis nagylelkű pártfogók, kik segílyt nyújtottak neki pénzzel és útbaigazítással. Így jött létre az első örmény nyomda Velenczében, 1565-ben, melyet később számos más követett Európa és Ázsia nevezetesebb városaiban.

Mythologia. Az örmények, mielőtt az evangelium fénye a Megváltó korában élt Ábágár király alatt hazájuk egy részét, később — a negyedik század elején — egész Örményországot a kereszténység szellemi felvilágosodásával áthatotta, — hasonlóan a föld többi népeihez, (kivéve Izrael népét), szintén több istent tiszteltek. Elfogadták a chaldaeusoktól az égi testek, a perzsáktól az elemek, a görögöktől a babonás őskor többi istenségeinek tisztelét. Mindazáltal leginkább Diánát tartották tiszteletben a pogány örmények — mint Strabó földleírásából is kitűnik, — csakhogy Anaid néven ismerték. Némely örmény író — köztük Cirbied — ez elnevezést egyenesen akként fejt meg: hogy Anaid nem egyéb, mint visszafelé olvasása e névnek: Diana. — Dicséretére őseinknek kiemelhetjük: hogy Baál, Moloch, s egyéb bálványistenek, embervértől ellepett oltárait, melyeknek Babylon, Assyria, Phoenicia és Chanaan különböző népei áldozának, az örményeknél nem találjuk föl Ármávir platán-berkeiben, hol az örmények ősi hite szerint szellemek laktak, őseink a széltől lengedezett platán-levelek mozgásából sok ideig jósolgattak. Legrégibb és legáltalánosabb befolyást gyakorolt az örmények vallási eszméire és hitrendszerére a pogány korban Zoroaster vallása; de mind eme rendszerek gyarlóságai fokonként tűnedeztek el, a mint őseink keblében a keresztény vallás örök bölcs eszméi és örök igaz elvei megszilárdultak, s Armeniát a keresztény civilisatio előharczosává, majd a mohamedán népek csapásai alatt kiszenvedett vértanújává avatták fel.

Statisztika. Török-Örményország jelenleg hat szandsákra vagy is kerületre oszlik, ezen főhelyek szerint: Erzerum, Csáldir, Erzingián, Mus, Bajázid és Ván; mely kerületekben 498 ezer örmény, 357 ezer kurd és 214 ezer török lakik. A legutóbbi orosz-török háború után Törökország hatszáz négyszögmérőföldnyi területet, háromszázezer lakossal volt kénytelen Oroszországnak átengedni, mely lélekszám nincs befoglalva a fentebbi létszámba. A török hivatalos nyelvben egyébiránt e helyett: Örményország ez a körülírás szokott használtatni törökül: „ermeniler mütemekkin olan jeri, az az „örmények által lakott vidék“ — A régi Örményország egy része perzsa, legjelentékenyebb része pedig orosz uralom alatt áll s így Lengyelországhoz hasonlóan három részre van felosztva: úgy, hogy Berg szerint az örmény népfaj összesen, az őshazán kívül lakó örményeket is számításba véve, mintegy négy és fél millió lelket számlál; melyből azonban tekintélyes rész esik a világ különböző tájaira elszéledt örmény kolóniák

népességére; így csupán Konstantinápolyban több, mint kétszázezer örmény lakik.

Az örmények ókori életmódjáról érdekes adatokat találunk Xenophon Anabasisában; hol leírja az örmény földön szerzett tapasztalatait, azután szól az örmények építészetről, gazdaszatóról, társadalmi életéről és szokásairól. Elmondja: hogy az örmények el vannak látva mindenféle elelmi szerekkel, gabnával, húsnumével, veteménynyel szőlő- és gyümölcsborral, melyek nyílt, nagy kannákban állanak sorban a fal mellett, és ha itallal kínálta valakit, oda vezették a kannához, hogy igyék a mennyit tetszik; voltak azonban náddarabok is a kannák körül, melyekkel szophatott az italból, ki inni akart. Továbbá különféle kenetek, olajok és fűszerek is nagy mennyiségben találtattak az örményeknek, kik Xenophont előbb jól megvendégelték s csak azután bocsátották el.

A velencei örmény kath. szerzetesek lélekemelő isteni tisztelétét a szerzetnek egy magyar vendége valódi elragadtatással így írja le: Mélabús, fohászkozó dallam vonult az éneken át, helylyelközzel aprózott alakzatokban, közben-közben kitarított hangokban; melyek egyes átmeneti zöngék segélyével új modulációkba mentek át s mindannyiszor lágy hangnemben végződtek. Az énekhangok szépsége, az előadás egyöntetűsége s az egésznek keleties színezete, párosulva a fiatal előadók (novíciusok) lemondó komolyságával, a templom egyszerű nemességével, az egész vendégsereget ama nyugalmas világba varázsolták, hova az élet harczaiból és napi küzdelmeiből oly örömet menekül akár a legvásottabb lélek is; s midőn megint a szabadba jutottunk, kiki el volt telve az ének magasztalásával, s többen azzal az ígérettel vetek bucsút, hogy a templomot Velenczében létük alatt még meglátogatják.

ÖRMÉNY LAPOK SZEMLÉJE.

Kiepert az örmények között. Kiepert 1886. sept. 3-án Konstantinápolyban volt. A hírneves német földleirő, ki a berlini egyetemen a földrajz tanára és a német földleirők egyesületének tagja, — nagy szeretettel viseltetik az örmény történelem és földrajz iránt. Kiepert annyira szereti Örményország földrajzát, hogy megtanulta az örmény nyelvet és eredetiben olvasta el mind azon könyveket és régészeti munkákat, melyek a régi Örményországról szólnak. Térképei, melyeket Örményországról készített a legtökéletesebbek. Kiepert folytonos levelezésben áll Álisán Leonnal.

Sept. 7-én látogatta meg Kiepertet a Pest-szállodában (Hôtel-Pest, Konstantinápolyban) az „Árévélk“ szerkesztője, kit a nagy-

nevű földleirő igen szívesen fogadott . . . és vele hosszasán tárgyalgott.

Habár Kiepert 68 éves, mégis egészséges, fürge, élénk; közép termetű, körszakála fehér, elég kövér és fölöttébb rokonszenves egyén; szépen beszél franciául.

A beszélgetés fő tárgyát Örményország földrajza képezte. Fájdalommal halljuk, mondja az „Árévelk“ — hogy a nagynevű örményszerető (hájász, armenophil) földleirő félbe akarja szakítani Örményország földrajzára vonatkozó munkásságát. Németországban nehéz nyomdászt találni, ki Örményország terjedelmes térképét kiadja; mert a kiadók még annyit sem remélnek, hogy költségük visszatérül; a munkából eredő haszonról pedig, még beszélni is fölösleges. Kiepert csak is tudomány szeretetből fáradozik . . . De ha még sem kap kiadót, vagy az örmények közül valaki neki segédkezet nem nyújt, akkor kénytelen munkásságát félbeszakítani.

Kiepert ma egyetlen tudós Németországban, ki Örményország földrajzával foglalkozik; bő anyagot gyűjtött, de miként ő mondja — a tudomány folyton előhalad, új buvárlatok, új találmányok történtek; mi három évvel ezelőtt kezei közt volt, az most nem elég, újra iszonyú nagy fáradságra van szükség. Az évek, s esz-közök elégtelensége nem engedik meg, hogy majd újra hozzálásson a munkához (Örményország térképe), ha egyszer azt félbeszakította . . . De nem kell kétségbe esnünk!

Az „Árévelk“ szerkesztője találkozott az orosz-örmény Kulámireánc-cal, ki azt mondá, hogy az orosz-örmények nagy rokonszenvennel viseltetnek Kiepert iránt . . . és — úgy mond — ha ki akarjuk adni Kiepert műveit, akkor az orosz-örmények, különösen Szánászareánczh bizonyosan fognak segédkezet nyújtani.

Kiepert Kis-Ázsia általános földrajzával foglalkozik; kész, szükséges térképeit megmutatta a szerkesztőnek. Óriási munka, melyen fel vannak tüntetve a jelentékeny utazók vizsgálatai is; de vannak fehéren maradt helyek is; ezen fehér közőket akarja Kiepert új vizsgálataival kitölteni.

Midőn a beszélgetés Cilicia földrajzáról szólt, Kiepert úgy nyilatkozott, hogy Sziszuán földiratában egyes helyeket meg lehetett volna változtatni, ha Álisán tudomást vett volna az ő (Kiepert) újabb buvárlatairól.

Kiepert már negyed ízben van Konstantinápolyban; most nem tesz senkinél sem látogatást, hanem csak a hivatali helyiségekben járt azért, hogy lássa, valjón meg vannak-e már téve az utazásához való szükséges előkészületek.

Kiepert holnap (sept. 9. 1886) megy el innen előbb Smyrnába, a honnan fog Kis-Ázsia különböző helyeire kirándulásokat

tenni — majd azután ismét a smyrnai úton fog Görögországon át Németországba visszatérni. (Árévélk, 1886. sept. 8, 793 sz.)

Művészet. Orosz lapokban olvassuk, mondja az „Árévélk“ (1886. nov. 18. 853 sz.), hogy А́йвазовский János közelebbről Odessában, számos művész, festészeti tanár és tanuló jelenlétében két óra alatt készített el egy képet („Holdvilágos éj a tengeren“), mely két rőf hosszú és egy rőf széles... A jelenlevők mindnyájan üdvözölték az örmény festőt, a tanulók pedig győztesek módjára vállaikon vitték ki, ki künn a néptömeg szívélyes tetszés - nyilvánításaival találkozott.

Ez alkalommal meg kell említenem azt is, hogy tavasszal fog Szent-Pétervárott fényesen megtartatni az elhíresült festő, festői 50 éves jubilauma.

Melikoff Lorisz. Dseráz Minász jelentékeny örmény író, a mult (1886) nyáron Európában járt; utazását most az „Árévélk“-ben teszi közzé. Itt a többek közt azt mondja, hogy: 1886. jun. 16-án találkozott Németországban Melikoff Lorisz gróffal, a csár volt híres testőrével, ki előtte úgy nyilatkozott, hogy az utolsó háború fáradalmi megrongálták egészségét; azért ennek helyreállítása végett megy Emsbe. Habár álnév alatt utazott, mégis ráismertek a németek a berlini indóházban... Termete magas, teste karcsú, homloka széles, hajusza tömött, borotvált állat kettős szakál köríti, fejét sűrű hajzat fűdi; szeme fekete, éles, értelmes, tüzes. Nagy kítóna, de talán még nagyobb politikus. Látogató-jegyén az egyik oldal francziául, a másik oroszul van nyomtatva. Csodálatos emlékező tehetsége van. (Árév. 1886, nov. 20. 855 sz.)

Iskola. Pérában (városrész Konstantinápolyban) az örmények a leányiskola mellé műhelyt (kordzánoczh, árhészdánoczh) állítottak, hogy ott a leányok női munkákat, különösen varrást és szabást tanuljanak... A mesterség, melyet ilyen műhely a növevők kezébe ad, képes a szegény leánynak még jövőjét is biztosítani... Miután ezen jelentős intézkedésből valamint a család-, úgy a társadalomra is csak jó háramlik, kívánatos lenne, hogy ezen műhelyek országunkban is (Magyarország) meghonosíttassanak.

Zene. Csuhádsián Tigrán neves örmény zeneköltő, a napokban adta ki „Keleti lyra“ (Khênár árévélián, La Lyre orientale) cím alatt zongorára irt nagyon szép zeneművét, mely bizonyára a zenejártas és zenekedvelő közönség részéről igen szíves fogadtatásban fog részesülni. Azok, kik hallották ezen gyönyörű fántáziát (zeneszerzemény), melyben a magyar, török és arab zene (hunkár, thurkh jév áráb) szép harmóniája van vegyülve — nagy dicsérettel szólának róla. (Árévélk, 1886. nov. 29. 862 szám.)